

## ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата філологічних наук, доцента, завідувача кафедри фольклористики Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка Олесі Наумовської на дисертацію Юлії Собори «Концепти «життя» і «смерть» в українських та чеських пареміях», подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.07–фольклористика (Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського Національної академії наук України.– Київ, 2021)

### *Актуальність теми дослідження*

Актуальність рецензованої роботи зумовлена трьома факторами. По-перше, тим, що у полі зору дисертантки – концепти *ЖИТТЯ* і *СМЕРТЬ*, які є наріжними у світогляді всіх без винятку народів світу. Саме бінарна опозиція «життя / смерть», зокрема усвідомлення конечності людського буття ще, за висловом І. Франка, у «дитинячу» пору людства та пошуки рецептів безсмертя чи принаймні продовження життя, вплинула на становлення міфологічних уявлень, спричинила осілість племен, сформувала не лише релігії, а й усі світові культури. По-друге, своїм об'єктом дослідження – паремійним фондом усної словесності, міфологічна рефлексія в якому шляхом інтелектуального бриколажу (*термін Клода Леві-Стросса*) акумулюється та у кореляції із життєвим досвідом сягає найвищого рівня узагальнення з-поміж усіх інших фольклорних жанрів, лаконізуючись і метафоризуючись у вербальних формах. По-третє, компаративним підходом, позаяк мусимо визнати, що, попри інтенсифікацію входження України в європейський простір, вітчизняна фольклористика, як і сам український фольклор, все ж таки й донині позначені певною замкненістю, тож порівняльні студії якраз на часі – вони допомагають пізнавати світ і себе самих.

Відтак, актуальність дисертації є безсумнівною.

### *Найбільш істотні наукові результати*

У трьох розділах роботи молода учена докладно, аргументовано, на основі переконливого ілюстративного матеріалу виклала суть дослідження. До найбільш істотних наукових результатів роботи слід віднести такі:

- Ретельно розглянуто *КОНЦЕПТ* як предмет наукового дискурсу, а також зосереджено пильну увагу на таких поняттях семіотичного плану (С. 24), як *КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ЦЕНТР*, *КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ПОЛЕ* та *КОНЦЕПТОСФЕРА*. При тому концепти дисертантка визначає як етнічні

стереотипи та коди-прототипи етнокультури (С. 27), що, безперечно, є цілком слушним твердженням.

- У контексті обсервації наукового студіювання концепту, доречно зацентровано на осмисленні *ГЕШТАЛЬТУ* як функціональній структурі, образів, який сприймається цілісно, а не як сума окремих елементів. Такий підхід, зазначає дисертантка, сприяє осмисленню інтелектуально-образного складника прислів'їв і приказок, одним із комунікативних завдань яких є «перенесення аналітично набутих знань від особи до особи та від покоління до покоління в межах одного етносу» (С. 35).
- Детально висвітлено історію збирання та вивчення українських і чеських паремій, охарактеризовано їхню специфіку і жанрові особливості, основні методологічні принципи вивчення.
- Простежено плюралістичний підхід до розгляду фольклорної картини світу та способів категоризації дійсності, яку реалізує мовна картина світу. Вивчення концепту та концептосфери понять «життя» і «смерть» п. Юлія ґрунтує на осмисленні категоріальності сукупності однорідних з певної точки зору суджень, стереотипізації (С. 74, С. 78).

#### ***Нові факти, отримані дисертанткою, та значення для науки та практики отриманих результатів***

- На основі аналізу українських паремій дисертантка слушно окреслює концепт *СМЕРТЬ*: «абстрактний, номінований, актуальний, багаторівневий, фреймовий, парний, універсальний, національний та міжнародний, досить стійкий, має здатність утворювати концептуальні поля, актуальний у процесі світосприйняття, придатний до персоніфікації» (С.83).
- Прискіпливий аналітичний підхід п. Юлія виявляє і до розгляду концепту *ЖИТТЯ* в українському паремійному фонді: «абстрактний, номінований, актуальний, багаторівневий, фреймовий, парний, універсальний, національний та міжнародний, досить стійкий, має здатність утворювати широкі концептуальні поля, актуальний у процесі світосприйняття, проте слабкий до персоніфікації, радше розпорошується на низку лексем, дотичних в контексті за значенням до центральної лексеми «життя»» (С.84).
- З огляду на тотожність частини ознак, зазначених вище, молода учена доходить логічного висновку про стереотипне тло концептуальної сфери паремій про життя і смерть і пропонує розглядати їх «із позиції тришаровості тексту:

1) художній фольклорний образ для творення естетичного ефекту існує для зручної передачі колективних думок, порад, повчань про життя і смерть; 2) концептуальні моделі, що багатоаспектно передають уявлення про життя і смерть в мовній картині світу українців, є досить неоднорідні; 3) соціальний стереотип – міцна основа, на якій вибудовується колективна свідомість понять про життя і смерть носіїв української мови» (С. 85).

- Доречним є твердження дисертантки про рефлексію в українських пареміях певної ритуальної поведінки: «обряди складання рук, перев'язування рук та ніг, закриття очей, поцілунок у чоло», – і, відповідно, наявність у паремійному полі лексем «саван», «вкритий», «труна», «домовина», «ладан», «скласти руки», «зав'язати руки», «очі закрити» (С. 91).
- Позитивом роботи вважаємо і те, що п. Соборою виявлено і ґрунтовно проаналізовано п'ятнадцять периферійних мікроконцептів концепту *ЖИТТЯ*, втілених в українських прислів'ях та приказках: «доля/недоля», «особа/персона», «родина/сім'я», «шлюб», «соціум», «діло», «засоби існування», «життєвий інтерес», «скрута/труднощі», «циклічність», «місце», «ціна/вартість», «непередбачуваність», «неминучість», «ризикованість» (С. 95).
- Собора Юлія проводить комплексне дослідження образних компонентів фразеологізмів групи «життя» і «смерть» в українських прислів'ях та тематичне поле, пов'язане зі світоглядом та традиціями українців, внаслідок чого слушно стверджує, що «образ смерті в усній народній творчості <...> є більш конкретизований і міфологізований», ніж життя (С. 105). що дає їй змогу окреслити типологію образу смерті у пункті 2.2.2.2.
- Студіюючи концепти *ЖИТТЯ* / *ŽIVOT* і *СМЕРТЬ* / *SMRT* в чеськомовній картині світу, авторка окреслює їхні центри та периферію, виявляє паремійне поле, досліджує семантичний ряд і виокремлює семи.
- Звертаючись до міфопоетики чеського фольклору, дисертантка зосереджує увагу на богиню Морану (омінаючи, щоправда, Марену в українській традиції) та образах-ревенантах (*revenants*), зокрема *duch*, *přízrak*, *oživlý kostlivec*, *ohnivý muž*, *upír*, *bludička* тощо (С. 155).
- Приваблює висновок авторки рецензованої студії щодо емоційності забарвлення концептосфери понять «життя / *život*» і «смерть / *smrt*» в чеській фразеології: концепт *ЖИТТЯ* «переважно позначає емоцію швидкоплинності, болю, страждань, жертви», на противагу чому *СМЕРТЬ* «містить забарвлення

вічного, стійкого» й «уособлює істоту» (С. 162), що свідчить про його міфологічну закоріненість.

- Семантичний аналіз українських та чеських паремій з концептами *ЖИТТЯ* і *СМЕРТЬ* дав змогу дисертантці підтвердити значний рівень схожості, у певних зразках із ядром «смерть» навіть тотожності форм та значень (у цьому контексті варто зауважити на обмеженні пояснення дисертанткою явища такої ідентичності тільки мовною спорідненістю (С. 181), не поглиблюючи висновок подібністю засадничих світоглядних уявлень).

### *Повнота викладу матеріалу дисертації в опублікованих працях і авторефераті*

Опубліковані наукові результати здобувачки (8 публікацій, 4 з яких опубліковані в наукових фахових виданнях України, 1 – в іноземному альманасі, 3 – додаткові публікації) відображають основні наукові результати дисертації. Одержані результати є достовірними та об'єктивними. Основні положення дослідження були оприлюднені на міжнародних, всеукраїнських, регіональних науково-практичних конференціях у 2019 році та під час стажування на філософському факультеті Університету ім. Т. Г. Масарика (м. Брно)

Автореферат відповідає змісту дисертаційної роботи, лапідарно окреслює її основні наукові положення та висновки.

### *Структура і зміст дисертації*

Дисертаційна робота викладена державною мовою на 216 сторінках друкованого тексту, складається зі вступу, трьох розділів, що містять підрозділи, загальних висновків та солідного списку використаних українських та іноземних джерел, що складає 275 позицій.

Важлива прикмета дисертації Юлії Собори – прозорість і логічність викладу матеріалу. Тексту рукопису притаманна цілісність. Методологічну основу дисертації становить аналіз особливостей фольклорних текстів із застосуванням цілої низки методів: функціональний, дискрептивний, історико-функціональний, історико-типологічний, компаративний, семантичний, структурно-семіотичний, герменевтичний підхід, концептуальний аналіз, фразеосемантичний тощо – які у своїй сукупності сприяють комплексній обсервації текстів українських та чеських паремій.

Багаті на теоретичний і практичний матеріал розділи спрямовані на реалізацію визначених дослідницьких завдань задля досягнення мети студії – шляхом

комплексного порівняльного аналізу відтворити лінгвокультурну картину українських та чеських паремій через концепти «життя / život» і «смерть / smrt».

Оформлення рукопису дисертації відповідає вимогам до наукових робіт такого гатунку (щоправда, відповідно до чинних норм нумерацію сторінок слід розташовувати у правому верхньому, а не нижньому куті аркуша).

### *Зауваження та дискусійні положення щодо змісту дисертації*

Загалом позитивно оцінюючи основні положення дисертації, зупинимось на кількох заувагах-побажаннях, увага до яких скерує пані Юлію на подальше розроблення і поглиблення у процесі дослідження цього питання.

1. Дещо ускладненою видається дослідницька стратегія роботи, зокрема структура першого розділу («Теоретичні засади дослідження концептів у сучасному науковому дискурсі»), в якому дисертантка спершу розглядає історіографію і теоретичні аспекти поняття концепт (підрозділ 1.1. «Становлення та розвиток поняття «концепт»»), потім – прислів'їв та приказок (підрозділ 1.2. «Жанрова специфіка прислів'їв та приказок у фольклористичних студіях»), а далі повертається до осмислення фольклорного концепту (підрозділ 1.3. «Фольклорний концепт: питання визначення та втілення в паремійній картині світу»). При тому, якщо історіографію фіксації й наукового студіювання українських паремій Ю. Собора простежує у першому розділі, то чеських – у третьому («Визначення концептів «život» і «smrt» в чеських пареміях»). Враховуючи, що українським пареміям присвячено другий розділ («Концепти «життя» і «смерть» в українських пареміях»), а третій – чеським, то логічнішим було би або здійснити огляд історіографії паремій обох народів у першому розділі, або ж розмістити підрозділ, присвячений історії дослідження українських паремій, у другому.
2. Останні десятиліття позначені активізацією міждисциплінарних студій, що, безсумнівно, є прогресивною тенденцією у науці. У руслі таких розвідок здійснене і рецензоване дослідження, яке розгортається на перетині фольклористики й концептології. Доводиться констатувати, що мовознавчий аспект у роботі є дуже яскравим і подекуди «затіняє» фольклористичний. Йдеться про превалювання лінгвістичних термінів (центр і периферія концепту, лексема, корінь тощо) та частотність підходів (зокрема, приміром, завдання «виокремити фольклорні та мовні засоби вираження концептів «життя / život» і «смерть / smrt», охарактеризувати їх, описати фразеологічне та паремійне поле цих концептів у паремійних текстах», об'єкт – «концептосфера паремії українського та чеського фольклору» та ін.).

3. Загальні висновки до роботи досить повно узагальнюють теоретичні положення дослідження, однак конкретизація фактологічним матеріалом сприяла би ще більшій їх аргументованості й переконливості.
4. Попри те, що дисертантка, характеризуючи збірники українських і чеських паремій у відповідних підрозділах, вказує на те, що використовує у роботі вміщені у них тексти, недохопом дисертації є наведення аналізованих зразків без покликань на конкретне джерело.

Висловлені зауваження, однак, не применшують наукової цінності представленої дисертації.

### ***Висновок щодо відповідності дисертації встановленим нормам***

Загалом аналіз дисертації й автореферату дає всі підстави стверджувати, що дослідження є самостійним, концептуально цілісним, завершеним, має важливе і теоретичне, і практичне значення та заслуговує на увагу не лише фольклористів, а й лінгвістів, зокрема когнітологів. Відтак, висновковую, що дисертація «Концепти «життя» і «смерть» в українських та чеських пареміях» за актуальністю, сучасним методичним рівнем виконання, новизною, обґрунтованістю наукових положень і практичним значенням отриманих результатів, повнотою викладу в опублікованих працях відповідає спеціальності 10.01.07 – фольклористика, профілю спеціалізованої вченої ради Д 26.227.01, вимогам, які встановлені у пп. 9, 11, 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 року (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015, № 1159 від 30.12.2015, № 567 від 27.07.2016) щодо кандидатських дисертацій, а її авторка, Собора Юлія, заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.07 – фольклористика.

### ***Офіційний опонент –***

кандидат філологічних наук, доцент  
завідувач кафедри фольклористики  
Інституту філології Київського  
національного університету  
імені Тараса Шевченка

Олеся Наумовська

ПІДПИС  
ВЧЕНОЇ РАДИ  
КАРДУЛЬНА Н. В.  
14.04.2021р.

